

Рецензия

на дисертацията на Боряна Узунова

"Език, разбиране, свят

**Химеричното равновесие в херменевтиката на
Ханс-Георг Гадамер в перспективата на каузалността на
Доналд Дейвидсън "**

за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“ в
направление 2.3 Философия (Съвременна философия)

от проф. дфн Александър Кънев

Дисертационният труд на Боряна Узунова е в обем от 270 страници и се състои от увод, три части, заключение и библиография, включваща 106 заглавия на български, английски и немски езици.

Представеният дисертационен труд напълно удовлетворява изискванията за придобиването на научната и образователна степен „доктор“. Темата е актуална и е разработена професионално, като дисертантът показва изследователски талант и задълбочено познаване на литературата. Ще се спра на някои от основните достойнства на дисертацията, за да обоснова силно положителната си оценка.

Работата на Боряна Узунова има характер на същинско изследване. Задачата, която си поставя дисертантът, е трудна. Целта е не просто да се представят възгледите на Гадамер и Дейвидсън – видни представители на доста различни философски традиции в съвременността – и да се коментират дебатите във вторичната литература върху приликите и разликите между тях. Целта по-скоро е те да се поставят в продуктивен диалог. За да я осъществи, Боряна Узунова се заема да ги реконструира по начин, който, освен че е добронамерен и правдив, съгражда общо концептуално пространство, в което дискутираните проблеми и

предлаганите решения са съизмерими и в което трудности в едната концепция могат евентуално да се превъзмогват с прозрения на другата концепция. Така амбициозната задача да се срещнат в продуктивен диалог концепции от различни традиции в съвременната философия е решена по оригинален начин.

Ала как по-конкретно се осъществява срещата между концепциите на Гадамер и Дейвидсън? Общата хипотеза е, че те дискутират сходни проблеми и че има общи тенденции в предлаганите решения, но докато концепцията на Гадамер се заплита в мъчно преодолими трудности, тази на Дейвидсън успява да ги избегне и това я прави по-убедителна. Тази хипотеза се защитава чрез задълбочена реконструкция и анализ на философската херменевтиката на Гадамер и теорията за релацията между език, мислене и свят на Дейвидсън.

Проектите на Гадамер и Дейвидсън се оказват сходни поради желанието им да избегнат както фундаменталистски позиции относно основанията на нашите вярвания и интерпретации, така също и скептически и релативистки възгледи. И двамата категорично се противопоставят на фундаменталистски теории за познанието и разбирането. Някои от тези теории са метафизико- (или догматико-) реалистки. Голяма част от традиционната философия се ръководи от идеята, че познанието е истинно в степента, в която то съответства на реалността, като реалността се схваща като подредена в себе си по един определен начин, т.е. преди и независимо от актовете на репрезентирането ѝ в съзнанието и езика. След критиките на Хюм и Кант метафизико-реалистското фундиране на реда на идеите в реда на нещата губи за дълго време философска легитимност и е изместено постепенно от нов вид фундаменталистски проекти – вече епистемологически, а не трансцендентно-метафизически. Те са организирани около идеята, че фундаменталните основания на познанието не са в реалността сама по себе си, а в когнитивните дадености и структури на субекта на познание. Епистемологическият фундаментализъм обаче също преживява криза в началото на 20-ти век. Неопозитивистите се опитват да го спасят отчасти,

като го трансформират в проект за емпирико-логическите основи на когнитивните изказвания, т.е. в един вид логико-емпирико-семантически фундаментализъм, чиято цел е да разкрие как думите и изреченията успяват да репрезентират съответно обекти и факти, които са емпирично достъпни, но същевременно доезиково определени. Силен удар срещу фундаментализма в епистемологията и философията на езика нанася тъкмо учителят на Доналд Дейвидсън – Уилард Ван Орман Куайн. Подобна роля играе и Мартин Хайдегер, учител на Гадамер, срещу опита на Хусерл да легитимира наново фундаменталистката традиция във философията по пътя на феноменологията. Гадамер и Дейвидсън възприемат критиките съответно на Хайдегер и Куайн срещу фундаментализма и ги развиват по-нататък. Боряна Узунова говори за обективизъм вместо фундаментализъм, но, ако не греша, по-скоро има предвид същото. На някои места в текста на дисертацията като че ли обективизмът се свързва най-вече с традиционни форми на реализъм в метафизиката, теорията на познанието и философията на езика, макар да е ясно, че Гадамер и Дейвидсън се обявяват също толкова решително и срещу фундаменталистски форми на антиреализъм, характерни например за Хюм, Кант, Хусерл и Карнап. Значи, ако тълкувам правилно, под ‘обективизъм’ се разбира не само (традиционен) реализъм, но също и антиреализъм, доколкото този е насочен към легитимацията на универсални и надисторични истини.

Другата крайност, на която се противопоставят Гадамер и Дейвидсън, са релативистки и скептически позиции. Макар истината да няма последни основания и абсолютен гарант – в структури на обективната реалност, познаващото съзнание или когнитивния език – тя не е непостижима и не е въпрос на гледна точка. Как обаче може да се постига истина за света, самите нас и другите, ако няма трансисторични и универсални гаранции за това? Как можем да отдадем дължимото на крайността си като познаващи, без да стигаме до скептицизъм или релативизъм? Това са общите проблеми, които Гадамер и Дейвидсън

дискутират, като при решаването им отиват отвъд концепциите на Хайдегер и Куайн.

Първата част на дисертацията реконструира проникновено и убедително теорията на Гадамер за историчността на разбирането и как тя се заплита в трудно разрешим проблем при опита си да гарантира възможността за правилност на разбирането и да избегне така алтернативите на релативизма и скептицизма. Коректно са представени и анализирани множество аспекти на историчността на разбирането, свързани с ролята на предразсъдъците и традицията, херменевтичният кръг, изискването за кохерентност, необходимостта от езикова среда, както и играта на разкриване и скриване на битието и неспособността за изчерпателното му представяне. Можело е като че ли да се постави по-силен акцент върху холизма на Гадамер. Съвсем правилно обаче се показва, че за Гадамер разбирането нито открива смисъла на самите неща, нито го създава. Разбирането има отчасти репродуктивен характер и това е свързано с неговата крайност и въввлеченост в самопредставянето на самите неща. Ала то има и конструктивна страна, тъй като смисълът не само се открива, но и се случва: как се разкриват нещата се определя и от ситуацията на разбирация и смисловите му очаквания. Затова разбирането и истината имат в крайна сметка събитиен характер. Но това за Гадамер не ги прави релативни, защото те се съобразени със самите неща. Самите неща изпълняват смислово-нормативна роля, която изключва както фундаменталистско-конструктивистки, така и релативистки интерпретации на процеса на разбиране и резултатите от него. Без тях не би имало елемент на кореспондентност със света, който да отвежда разбирането отвъд границите на субективността и да го отваря към чужди традиции и нови хоризонти на мислене.

Ала какво по-конкретно представляват самите неща? От една страна, Гадамер не иска да им припише битие и определеност отвъд самопредставянето им в езика, за да избегне клопките на метафизичния реализъм. От друга страна, битието им не може да се изчерпва с проговарянето им в езика, защото тогава не може да има историчност при

разбирането на самите неща, т.е. различни кохерентни разбирания за самите тях в различни херменевтични ситуации. Така Боряна Узунова аргументира, че самите неща могат да гарантират историчността на разбирането и същевременно да го нормират, ако имат аисторично смислово измерение. Което поставя под въпрос кохерентността на философската херменевтика и успехът ѝ в откриването на балансирана позиция между обективизма и релативизма. Вътрешното напрежение в концепцията на Гадамер се разкрива и в характера на критиките, които получава от Дерида и Хабермас. Докато Дерида я подозира в концесии на метафизиката и обективизма, Хабермас възразява срещу релативистките тенденции в нея. Дисертацията обръща и подобаващо внимание на дискусии на идеите на Гадамер в българската философия.

Втората част на дисертацията е посветена на сравненията между Гадамер и Дейвидсън в литературата, включително на техните собствени коментари един за друг. Водещ при това е въпросът дали и доколко е възможно да се съпоставят концепциите им по продуктивен начин.

Третата част дискутира опитът на Дейвидсън да избегне крайностите на обективизма и релативизма и как той се справя с трудността, в която се заплита херменевтичната теория на Гадамер. Под влияние на холизма на Куайн Дейвидсън отхвърля традиционните реалистски схващания за познанието като съответстващо на артикулирани в себе си обекти и факти. Според него е безнадеждно да търсим кореспондентност между думи и обекти и между изречения и факти. Централната за традиционните форми на реализъм идея за означаването като мост от елементи на езика към елементи на реалността трябва да бъде изоставена. Според Дейвидсън нищо не прави изреченията истинни – в смисъл на никакви ясно обособими и идентифицируеми факти. Ала това не означава, че повечето от вярванията ни за света не са истинни или са проблематични. Тъкмо обратното. Дисертацията реконструира убедително постметафизичния реализъм на Дейвидсън и аргументите му срещу скептицизма и релативизма. Дейвидсън отхвърля тезата за несъизмеримостта на Кун, която потенциално може да легитимира

релятивистко разбиране за истината, като критикува. ‘третата догма на емпиризма’, според която неинтерпретирани данни на сетивата се структурират в опит за света посредством концептуална схема. Дейвидсън развива по-нататък аргументите си срещу релятивизма и скептицизма в концепцията си за взаимозависимостта между знанието ни за света, знанието ни за съдържанието на чуждите съзнания и знанието за съдържанието на собственото ни съзнание. Докато Куайн акцентира силно върху публичния характер на езиковите практики, тяхното функциониране и развитие на основа на интерсубективно достъпни свидетелства, Дейвидсън, подобно на Гадамер, извежда на преден план друго измерение на интерсубективното съществуване на езика – словесната комуникация с другите. Езиковото общуване е необходимо условие за наличието изобщо на каквито и да е мисли за света и за себе си. Защото без езиково общуване би било невъзможно понятието за обективност и оттам разграничението между истинно и неистинно. От своя страна езиковото общуване би било невъзможно без каузално взаимодействие със света. Именно каузалното въздействие на света върху сетивата ни поставя обективни ограничения на интерпретациите ни на света, другите и себе си и позволява формирането на преобладаващо истинни вярвания. Както подчертава обаче дисертацията, това каузално взаимодействие няма характер на смислов трансфер от света към нас. Дейвидсън следва Куайн в отхвърлянето на обяснителната стойност на интензиите и категорично привилегирова екстензионалния подход. Затова Дейвидсън няма нужда да допуска смислова определеност на самите неща, което създава трудности на философската херменевтика. Моментът на кореспондентност със света, необходим за постигането на обективно истинни вярвания, не се задава от трансисторичната определеност на самите неща, а единствено от техните каузални въздействия. Така е възможно, по израза на Дейвидсън, съответствие без съпоставяне. Другояче казано, Дейвидсън формулира реализъм без репрезентационизъм: повечето наши вярвания за реалността са истинни,

но не защото репрезентират определени в себе си обекти и факти, а защото са подходящо определени от каузалните ни отношения със света.

Дали обаче Гадамер би приел подобно решение на проблема за нормирането на тълкуванията ни и съответно за справянето с релативизма и скептицизма? Може би по-скоро не. Първо, философското мислене на Дейвидсън тече в откровено натуралистко русло, което е чуждо на Гадамер. Дейвидсън е доста по-умерен в своя натурализъм от Куайн, но и все пак доста чужд на херменевтично-онтологичното мислене на Хайдегер и Гадамер. Говоренето за разкриване и скриване на битието, за самопредставяне на нещата в словото и т.н. надали има особен смисъл или продуктивност от гледна точка на Дейвидсън. А пък от гледна точка на Гадамер, привилегироването на каузалните отношения със света при контролирането на вярванията ни надали би ни помогнало да вникнем в тяхната исторична смисловост и истинност. Разбира се, Гадамер е много далеч от това да отрича важността на каузалните взаимодействия между нас и света. Но между причиняване, от една страна, и разкриване и осмисляне, от друга, има голяма разлика и в известен смисъл дори пропаст. Иначе херменевтиката би била по-близо до психологията, отколкото до феноменологията. Второ, Дейвидсън акцентира силно върху преобладаващо истинния характер на вярванията ни, но не казва много за тяхната ограниченост. На какво се дължат дълбоките разногласия между хората по религиозни, философски, етически, политически и други важни въпроси, ако голяма част от възгледите ни за света са всъщност верни? На какво се дължат революциите в научното развитие и силно контраинтуитивният характер на новите теории? Като че ли Дейвидсън набляга несъразмерно на съгласието и свързаната с него преобладаваща истинност на възгледите ни за света и не тематизира достатъчно източниците на разногласията ни по фундаментални въпроси, ограниченията на теориите ни и историчността на истината – все първостепенни теми за проекта на Гадамер. С оглед на това, струва ми се, Гадамер би бил по-скоро

скептичен към алтернативното решение, което предлага Дейвидсън, като това, разбира се, не отнема от неговата оригиналност и сила.

Авторефератът правилно отразява съдържанието на дисертационния труд и направените в него приноси. Дисертантът има необходимите публикации по темата на дисертацията. Спазени са законовите изисквания по документацията и процедурите.

Заклучение: дисертационният труд на Боряна Узунова съществено допринася към изследванията на концепциите на Гадамер и Дейвидсън и притежава всички необходими достойнства, за да бъде положително оценен. С оглед на това категорично препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Боряна Узунова образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 2.3. Философия (История на философията – Съвременна философия).

09.06.2018, гр. София

проф. дфн Александър Кънев